

РОЛЬ КАРАКАЛПАКСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ИСКУССТВА БАХШИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Sarsenbayev Qudiyar Batirbay uli

Nókis Mámlekетlik Pedagogika Instituti Pedagogika fakulteti

Muzıkalıq tálım kafedrası 2-kurs studenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10440765>

Annotatsiya. Mazkur maqolada musiqa asarning materiallari asosida musiqa asarni tahlillash mazmuni takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Tayanch sózlar: Tálım tarbiya jarayoni, zamonaviy pedagogik, musiqiy asarni tahlillash va uqitish.

THE ROLE OF THE KARAKALPAK NATIONAL ART OF BAKHSHI IN THE EDUCATION OF YOUTH

Abstract. The article discusses the issues of improving the content of the analysis of a musical work based on the materials of a musical work.

Key words: educational process, analysis of modern pedagogical, musical work and teaching.

РОЛЬ КАРАКАЛПАКСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ИСКУССТВА БАХШИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования содержания анализа музыкального произведения на основе материалов музыкального произведения.

Ключевые слова: Учебный процесс, анализ современной педагогической, музыкальной работы и преподавания.

Házirgi waqtta sabaqtı ótiwde oqıwshınıń temanı ózlestiriwi ushın kerek bolǵan zamanagóy pedagogikalıq texnalogiyaniń ornı áhmiyetli. Tálım metodların tańlawda hár bir sabaqtıń didaktik waziypasınan kelip shıǵıw maqsetke muwapiq boladı. Búgingi kún talabalarınan kelip shıqqan halda pedagogik maǵlumatı bar bolǵan oqıtılwshılardı metodiykalıq tajriybesin asırıw, qollap quwatlawdan ibarat.

Úzliksız tálım diziminde barlıq basqıshlarda jumıs kórsetken pedagoglardı kasiblik tájriybesin asırıw, olarda nátiyjeli pedagogiykalıq texnalogiyalar, engiziw bolıp tabıladı. Kórkem-óner hám mádeniyatpan dástúrlerinen kelip shıǵıp óz kasiplik pedagogik tájriybesin mazmunıń anıq biliwi kerek.

Hár bir tájriybeli tińlawshi jańa shıǵarmalardan repertuar toplaw tiykarında orınlarda jumıs barısında shákirtlerine beriwi, óz ústinde islewdiń jańa usıllarınan payda etiw menen birge, óz dýnya qarasın hám zaman talaplarından kelip shıǵıp keńeytiriwi, ayrim zárúr pánler – modullardı ózlestiriwi zárúr..

Zamanagóy pedagog-muzikant keń dýnya qarasqa, yaǵniy insaniyat mádeniyatı tariyxı, rawajlanıw basqıshları tuwrısında, adebiyat hám kórkem-óner tarawında pikr júritiw menen birge, pedagogika máselelerin keń hám tereń ańlawı kerek. Aytıw kerek, kadrlardı puxta etip tayarlamastan, olardıń qádrine jetpesten, olarǵa isenbesten hám qollap-quwatlamastan, birde-bir tarawda ahwaldı heshqanday tárizde ózgertirip bolmaydı.

Intalı balalar ushin mektep-internatlar shólkemlestiriw dawam ettiriledi. Balalar baqshası, mektep penen bir qatarda balalar poliklinikaların, shomılıw baseyinleri bolğan sport maydanshaları, balalar menen mektepten tisqarı jumis alıp bariwshı ornlardı óz ishine alatuǵın balalar ushin territorial komplekslerdi ashıw boyınsha tereń oylap, bul jumislardı baslap jiberiw orınlı bolar edi.

Jedellik penen rawajlanıp baratırǵan górezsiz respublikamızda huqıqıy mámleket hám puxaralıq jámiyet quriw siyaqlı máseleler tikkeley jaslarımızdıń belseňe qatnasiwına baylanıslı bolmaqta. Hár bir el, hár bir húkimet tek óziniń jer astı, jer ústi baylıqları, áskeriy qarıwı, óndırıslık múmkınhılıgi menen góana abroylı hám qúdiretli emes, al birinshi gezekte óz eliniń joqarı mádeniyati, ruwxıylıǵı, sawatlılıǵı sonıń nátiyjesinde joqarı mazmunlıǵı menen kúshli hám qúdiretli. Sebebi bul páziyletler millet hám adamniń qádir qimbatin, eldiń patriotlıq, xalıqtıń awızbırshılıgi menen milliy maqtanıshın qáliplestiredi hám bekkemleydi.

Eger, ekonomikamız quwatlı bolsa, jaqsı rawaj tapsa, bunnan mádeniyatımız hám mádet aladı, rawaj tabadı. Eger erteńgi kúnimizdi oylab is qılmaqshı bolsak, keleshekte isimizdi dawam ettiretuǵın búgingi jaslarımızǵa sharayat jaratıp, olardıń turmısı haqqında qayǵıratuǵın bolsak, dástlep, máhálliy jaslardı tárbiyalaw isine qarım-qatnasiımız túp - tiykarınan ózgertiwimiz kerek. Múmkın bolǵansha kóbirek iqtıdarlı jaslarımızdıń mámleketimizdiń eń aldińǵı karxanalarına, hátteki, shet mámleketlerge, kerek bolsa, jańa texnologiya, jańasha shólkemlestiriwlerdi úyreniw ushin Yaponiya, Amerikaǵa hámde basqa jerlerge jiberip, olardıń oqıwına, tájiriybe arttıriwına imkaniyat jaratıw lazı̄m. Ekonomikamızdı, turmısımızdı ózgertiriw mine usılarǵa baylanıslı boladı. Eger bunday qılmasaq, bul jurtta úlken jolǵa shıǵıwımız qıyın boladı.

Aytıw kerek, kadrlardı puxta etip tayaramastan, olardıń qádrine jetpesten, olarǵa isenbesten hám qollap-quwatlamastan, birde-bir tarawda ahwaldı hesh qanday tárizde ózgertirip bolmaydı.

Muzıka páni basqa pánlerden ózgesheligi, oqıwshılarǵa qálegen shıǵarmanı alıp, esittirip hám ózlerine taliqlaw jumısların orınlatamız. Sebebi oqıwshılar óziniń alǵan bilimlerine tayanǵan halda basqada shıǵarmalardı taliqlap biliwi kerek.

Búgingi künde górezsizligimizdiń sharapati menen baqsıshılıq kórkem óneri tarawına úlken itibar qaratılıp balalar muzıka mektepleri, orta hám joqarı oqıw orınlarında milliy muzıka bólimleri ashılıp baqsıshılıq tarawında oqıp atırǵanlardıń sanı kóbeyip jıldan - jılǵa artpaqta. Húrmetli jurt basshımızdıń folklor hám baqsıshılıq tarawına bolǵan itibarı hám qararları ayqın misal. Usı oqıw orınlarında bilim berip kiyatırǵan ustazlar júzlegen hám onnan da artıq shákirtler tayarlap, shákirtleride hár bir aymaqta ustazınan úyrengengerlerin keyingi áwladqa jetkerip ustaz - shákirt jolın dawam etip kiyatır. Burınları qız baqsılarımız júda az sanlı bolǵan bolsa, házır qız baqsılarımızdiń sanı kóbeyip, usı tarawda dóretiwhılık etip kóplegen jetiskenliklerge erisip kelmekte. Qız baqsılarımızdiń Zulfiya sıylığınıń, “Nihol” sıylığınıń laureati, xalq baqsıları, mámleketlik sıylaqlardıń iyesi bolıp atırǵanlıǵı bizdi júdá quwandıradi.

Mámleketimizde baqsıshılıq boyınsha kóplegen kórik tańlawlar ótkerilip kelinbekte hám kóplegen jas baqsılarımız xalıq aralıq kólemindegi festivallarda baqsıshılıq jónelisi boyınsha qatnasiıp milliyligimizdi milliy atqarıwshılıq jolın dunyaǵa tanıtıp kelmekte. Jetilisip kiyatırǵan jas áwladlardıń talantin hár tárepleme rawajlandırıw hám sanlı bilim dárejesin arttıriw, jaslarımızdiń milliy jáne dýnya júzilik muzıkanı súwretlew óneriniń joqarı úlgileri menen keń tanıstırıp bariw

ushın zárúr sharayıtlar jaratıw baslaǵısh muzıka tálimi bilimlendiriw sistemasın túp - tiykarınan jetiliſtiriw ulıwma bilim beriw mekteplerinde áhmiyetli wazıypa bolıp esaplanadı.

Milliy saz asbapların mektep oqıwshılarına úyretiwdiń áhmiyeti sonnan ibarat olarda milliy saz áspabların shertiw sheberligi qáliplesedi hám rawajlanadı, oqıwshılarda hár tárepleme qızıǵıwshılıqtı hám belseñilikti, sabaqtan tısqarı waqtında oqıwshılardıń bos waqtınıń mazmunlı ótiwi támiyinlenedi. Bunday sıpat kórsetkishine erisiw ushın sabaq nátyjeliligin asırıwdı “Muzka” pánı oqıtıwshısınan úlken juwapkershilik hár tárepleme ilimiw dóretiwshilik penen izleniwdi talap etiledi. Jáne de milliy áspab úyreniw menen milliy qosıqlar, terme-tolǵaw, dástanlar menen tanışadı. Jıraw, baqsılarımızdıń repertuarındaǵı hár bir qosıqlardıń, dástanlardıń mazmuni aqıl-násıyat hám tárbıyalıq áhmiyetke iye bolǵanlıqtan, oqıwshılardı watanǵa, dosqa, ata-anaǵa mehir, sadıqlıq, izzet-húrmetke tárbıyalaydı. Keleshkete jetilisip shıqqan tájiriybeli qánigelerimiz tárepinen milliy saz ásbaplarımız milliy miyrasımız sıpatında qásterlenip, tereń úyrenilip xalqımız muzıka mádeniyatın ele de rawajlandırıp dúnya júzi xalıqları áspabları qatarında shet el mámlekетlerinde de jańlawına isenemiz.

Qaraqalpaq baqsıshılıq kórkem-óneri úzliksız túrde úyrenip barıw, qosıqlardı atqarıw oqıwshılardıń tek ǵana repertuarın bayıtıp ǵana qoymay, bálkım olardıń milliy qádiriyatlarımızga bolǵan munasábetin turaqlılastırıdı, dúnyaǵa kóz qarasın keńeytiredi hám estetik tárbıyasınıń rawajlanıwına járdem beredi. Sonıń menen birge, «ustaz -shákirt» munásebetlerin izbe-iz dawam ettiriwge xızmet etedi.

Búgingi kúnde xalqımız arasında húrmetke iye bolǵan baqsılardan ǵayrat Ótemuratov, Teńel Qalliev, Artıqbay Erejepov, Oralbay Otambetov, Injigul Saburova, Zıyada Sheripova, Gulgıra Allambergenovalardıń atqarıwshılıq uqıbı milliy muzıka miyraslarımızǵa miyrasxorlıq ete alatuǵın, ulıwma dunyalıq muzıka baylıǵın ózinde sáwlelendir alatuǵın oqıwshı-jaslardı mádeniyatlı insan dárejesinde kámalǵa keltiriwde, ruwxıy mádeniyatın bayıtiwına xızmet etedi. Genjebay Tilewmuratov tórt baqsıshılıq jolın rawajlandırǵan menen Aqımbet mektebine Arzı joli jaqın yaǵníy bul Muwsa baqsı rawajlandırǵan mektep joli, ǵáripniyaz mektebine Qutım mektebi jaqın, bul bolsa Súyew baqsı rawajlandırǵan mektep joli. Demek Genjebay Tilewmuratovtıń 4 mektep jolın da dóretiwshilik etken baqsılarǵa shákirt túskenn menen bul jollardı Q.Ayimbetov, hám N.Dawqaraev bólgenidey Muwsa joli hám Súyew joli desek tuwrıǵa keledi. Genjebay Tilewmuratovtıń shákirtleri T.Qurbanov, ǵ.Ótemuratov hám Teńel Qallievler saz shertiw de de qosıq atqarıwda jetik bolıp esaplanadı.

Olar da ustaz jolına sadıq kóplegen shákirtler tayarlap kelmekte. Genjebay Tilewmuratovtıń shákirtlerinen órbigen yaǵníy ǵayrat Ótemuratovtıń súyikli shákirti Oralbay Otambetov ta baqsıshılıq jónelisinde de, sázendeshilik jónelisinde de teńdey dóretiwshilik etip atırǵan baqsılardan bolıp esaplanadı. ǵayrat Ótemuratov D.Allanazarov penen birgelikte oylasıp Qaraqalpaq xalıq namaların Ala moynaq asbabına nota lastırıǵan.2004-jılı Arnaprint ACHJ baspaxanası Tashkent qalasında Qaraqalpaq sazları kitabı basılıp shıǵadı. ǵayrat Ótemuratov tárepinen nota túsırilip jazılǵan Duwtar zawqı naması júda tanımlı namalardıń biri.Qaraqalpaq xalqına mas koloritte jazılǵan jánede frigiy ladında kamiline keltirilip jazılǵan.SHıǵarmada kirisiw bóliminen baslanadı.Nama ózine tán kirisiw ortanǵı bólím hawij hám juwmaqlawshı bólimlerden turadı.

Qaraqalpaq baqsıları basqa millet baqsıları menen jaqın qarım-qatnasta bolıp bir-birlerinen namalardı úyrenip, repertuar almasıp turǵan. Ásirese ózbek, túrkmen baqsılarınıń atqarǵan qosıqların esitkenimizde tap qaraqalpaq baqsılarıń qosıqlarına uqsaslılıǵın olardıń qarım-qatnasiǵı arqasında ekenin sonnan bilemiz. Olar hâtteki toyılarda, qurlarda birlilikte dástanlar, qosıqlar atqarǵan. Áne usı baqsılarımız atqarǵan dástanlar, qosıqlar áwladtan-áwladqa, atadan-balaǵa, ustazdan-shákirtke ótiw joli menen házirgi kúnge shekem jetip kelgen.

Haqıqatında da qaraqalpaq milliy qosıq hám sazlarınıń jaslar tárbiyasında tutqan ornı júdá áhmiyetli. Házirgi kúnde oqıwshılar, jaslar ortasında evropa mádeniyatına, evropa qosıqlarına degen qızıǵıwshılıq artıp barmaqta. Egerde hár bir bala milliy saz-ásbap shertiwdi, jáne de milliy qosıqlarımızdı aytıp úyrense, oqıwshı jaslardıń da kewlinde milliylikke degen ayriqsha sezim oyanar edi. Sebebi milliy saz-ásbap úyreniw barısında xalıq qosıqların, dástanların úyrenedi. Álbette qaraqalpaq xalıq qosıqlarınıń hár biri tárbiyalıq áhmiyetke iye. Bul qosıqlar watanga muhabbat, ata-anaǵa, dosqa muhabbat sezimlerin oyatadı, dástanlarımızdaǵı hár bir waqıya, qaharmanlardıń hár bir gápleri úlgi bolarday, tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq baqsıshılıq kórkem-óneriniń hár bir úlgilerin úyrenip barıw oqıwshı-jaslarda milliy qádiriyatlarga bolǵan húrmeti, dúnýaǵa kóz-qarasın ózgertirip, olardıń estetik tárbiyasınıń rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye. Ustazlarımızdan esitiwimizge qaraǵanda burın bir waqıtlar baqsıshılıqqa kewil awdarılmay itibardan sál shette qalińqırıp ketedi. Jáne de biz Q.Ayimbetovtıń “Xalıq danalığı” kitabında berilgen shejirege qarasaq onda júdá az sanlı baqsılardıń bar ekenligin kóremiz. Biraq górezsizligimizdiń sharapati menen Respublikamızda balalar muzika mekteplerinde, qániygelestirilgen muzika mekteplerinde baqsıshılıq bólimleri ashılıp ol jerde jírawshılıq, baqsıshılıq boyınsha tálim alıp atırǵan jaslardıń sanı artıp, házirgi kúnde ol jerde tálim berip atırǵan ustazlardıń júzden artıq shákirtleri bar desek qátelespeymiz

Jumaqlap aytqanda oqıtiwshı oqıwshı jaslarǵa jańa pedagogikalıq texnalogiya usıllarınan paydalansa maqsetke muwapiq boladı. Sebebi olardı qollaǵanımızda oqıwshıllarda erkin pikirlew kónlikpesi qáliplesedi.

Biziń elimizde baqsılar qosıqshı, saz-ásbap atqariwshı dep táriyplenedi. Haqıqatında da hámmemizge belgili baqsılarımız hám sázende, hám qosıqshı, hám shayırshılıǵı basım, sózge sheber bolıp esaplanadı. Baqsılarımız násiyatlardı, shayırlar qosıqların, dástanlardı xalıqqa jetkerip, qurlarda tamasha kórsetken.

Baqsılarımız kemindejeti, segiz dástandi yadınan biletuǵın bolǵan. Dástan atqara bilmegen baqsınıń xalıq baqsı dep tán almaǵan. Qaraqalpaq baqsıları basqa millet baqsıları menen jaqın qarım-qatnasta bolıp bir-birlerinen namalardı úyrenip, repertuar almasıp turǵan.